

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА І ДЕРЖАВИ; СУДОУСТРІЙ

УДК 340.15 (477.74-25 Од)''1917/9'':(340:37)

Л.О. Попсуєнко, канд. юрид. наук, доцент, доцент
Національний університет «Одеська юридична академія»
Кафедра історії держави та права
Фонтанська дорога, 23, Одеса, 65009, Україна

Н.Б. Капустіна, канд. юрид. наук, доцент, доцент
Національний університет «Одеська юридична академія»
Кафедра філософії
Фонтанська дорога, 23, Одеса, 65009, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В ОДЕСІ В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Статтю присвячено дослідженню розвитку юридичної освіти в Одесі в радянський період. Від початку існування радянської системи юридична освіта і наука повинні були забезпечувати радянське державне будівництво. Це завдання вирішувалося, в основному, впродовж 1920-1930-х рр. Якщо наприкінці 1940 – на початку 1950-х рр. юридична освіта в Одесі перебувала у стадії становлення (відновлення), зберігаючи риси попереднього перехідного періоду, то впродовж 1960-1980-х рр. можна зазначити певні успіхи в її розвитку.

Ключові слова: юридична освіта, юридична наука, Одеса, радянський період, вищі навчальні заклади.

Постановка проблеми. Актуальність вивчення питань з історії юридичної освіти на сьогоднішній день постійно набирає обертів. Розвиток сучасної юридичної освіти в Україні, взагалі, пов'язується з необхідністю проведення реформи освітньої системи. А реалізація її основних напрямків повинна була б внести серйозні корективи в складну систему вищої юридичної освіти.

Це, безумовно, актуалізує питання поглибленого теоретичного осмислення, яке б дозволило не тільки лише зрозуміти проблеми, що існують на сьогодні перед юридичною освітою, але й запропонувати продумані міри наступної модернізації, які були б адаптовані до сучасних соціальних, політичних, державних та правових реалій.

Звернення до особливостей розвитку юридичної освіти в Одесі в радянський період пояснюється, зокрема, вагомим внеском видатних представників Одеської школи права у розвиток вітчизняної юридичної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток юридичної освіти радянського періоду ставав предметом дослідження, в основному, безпосередньо в радянський період. Зокрема, це загальні праці з історії університетів. Слід також підкреслити, що дослідження юридичної освіти радянської доби саме в Одесі не стало до цього часу предметом належної уваги й сучасних науковців, а представлені лише поодинокими працями, які присвячені окремим аспектам розвитку юридичної освіти і науки в Одесі в означений період часу. Серед них, наприклад, праці О.І. Домбровського, С.В. Ківалова, В.В. Левченка, М.І. Скакун, О.В. Сурілова та ін.

Мета статті. Мета наукового дослідження полягає у встановленні закономірностей та з'ясуванні особливостей розвитку юридичної освіти в м. Одеса в радянський період.

Виклад основного матеріалу. Перш, ніж перейти до розгляду питання про історичні аспекти та особливості розвитку юридичної освіти в Одесі в радянський період, необхідно надати визначення ключовому для даного дослідження поняттю «юридичної освіти».

На думку дослідників, юридичною освітою слід визнати процес отримання учнем – майбутнім фахівцем – систематизованих знань і навичок в галузі юриспруденції (науки

про право) під впливом комплексу чинників (зокрема, пізнавальних, мотиваційних, комунікативних, професійних), з метою підготовки його на рівні кваліфікованого фахівця для здійснення професійної правової діяльності в різних державних та інших органах і організаціях [2; 4].

Події жовтня 1917 р. викликали корінні перетворення у галузі суспільних відносин, держави і права. Так, від початку встановлення радянської влади здійснювалися спроби побудови принципово нової системи освіти – початкової, середньої, вищої. Важливе місце в цих процесах належало юридичній освіті, оскільки існуючі навчальні заклади, звісно, не задовольняли потреб радянської влади.

Час був доволі непростим, а розвиток юридичної освіти був пов'язаний з постійними процесами відновлення та реорганізацій юридичного факультету в Одесі, що відбувалися після закриття Новоросійського університету.

З 1920 р. університети на території України були визнані «консервативною» формою навчання і їх факультети були реорганізовані в інститути. На базі Новоросійського університету у 1920 р. були створені Медичний, Фізико-математичний та Гуманітарно-суспільний інститути.

Згодом було створено Інститут народної освіти (ІНО), до якого увійшов Гуманітарно-суспільний інститут. Одночасно з ІНО в Одесі було створено Інститут народного господарства, до якого увійшов, у тому числі, юридичний факультет університету.

На цьому етапі були, в основному, збережені навчальні курси з основних юридичних дисциплін та їх програми. Це було обумовлено, передусім, збереженням на юридичному факультеті, переважно професорського складу з числа колишніх викладачів Новоросійського університету.

Впродовж 1920-1930-х рр. юридична освіта в Одесі не була зосереджена в одному науково-навчальному осередку, як це було у попередній період. Можна говорити про наявність окремих аспектів юридичної освіти у декількох наукових та науково-навчальних центрах. Почасти юридична освіта в Одесі впродовж зазначеного періоду була представлена школою з підготовки старших і молодших міліціонерів (1922 р.). Певною мірою осередком юридичної освіти можна вважати Інститут судової експертизи (1923 р.) [2].

Науково-дослідна робота у цей період часу певною мірою продовжувала традиції, закладені у попередній період. Це відбивалося, зокрема, у видавничій діяльності, публікаціях окремих статей у місцевих та центральних виданнях. З початку 1930-х рр. ця діяльність поступово припинилася.

В цілому, у науковій галузі панували ідеї, які сприяли утвердженню ідей «пролетарської юриспруденції». Тематика наукових досліджень юристів була, в основному, сконцентрована навколо таких питань, як соціалістична законність, вдосконалення роботи державного апарату.

У зв'язку з політикою ліквідації багатопрофільних вузів і створення галузевих інститутів назрівало питання про реорганізацію ОІНГ. В інституті, зокрема, вважали, що назріла потреба ліквідації юридичного факультету, який дещо випадав із системи економічного вузу. Крім того, склалася думка, що викладацькі кадри надто постаріли, а гідної заміни їм не було.

В 1930 р. юридичний факультет було ліквідовано взагалі. Осередком розвитку юридичної освіти м. Одеси впродовж 1940-х–1980-х рр. став юридичний факультет Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова. В 1947 р. він був утворений у складі Одеського державного університету. В 1954 р. юридичний факультет Одеського державного університету було знову закрито, а студентів перевели у Львівський університет [3, 8]. Офіційно це пояснювалося «відсутністю кваліфікованих викладацьких кадрів та іншими труднощами у підготовці кваліфікованих юристів» [10, 200].

В цей час у межах всього Радянського Союзу набуває розвитку заочна юридична освіта. Переважна більшість студентів-заочників були працівниками судів, органів прокуратури, радянського апарату.

У юридичних вузах з 1954 р. було введено єдину спеціальність «правознавство» та затвердженій новий учбовий план, спрямований на підвищення рівня загальнонаукових та

загальною юридичних знань випускників. Разом з тим, учбовий план передбачав й отримання більш поглиблених знань по одному з напрямків юриспруденції [7, 99].

В 1960 р. юридичний факультет (заочне і вечірнє відділення) Одеського університету було відновлено. А з 1967 р. починається етап його активного розвитку. У цей період на факультеті проводиться активна науково-дослідницька робота, видатними вченими формується і розвиваються традиції Одеської правової школи [3, 8].

Роки становлення юридичного факультету були нелегкими. Тим більше цінним був результат: подальший розвиток заочної і вечірньої форм навчання, відновлення денної форми навчання (1966), чітка організація навчального процесу за всіма формами навчання [9, 36].

Юридичний факультет було відновлено у складі двох кафедр: державних і правових дисциплін (завідувач доцент І.А. Греков) та соціально-правових дисциплін (завідувач доцент І.О. Середа). У подальшому з'явилися і нові кафедри – цивільного права і процесу (завідувач доцент Ю.С. Червоний), державного і адміністративного права (завідувач професор І.М. Пахомов, пізніше – професор Л.М. Стрельцов); теорії та історії держави і права (завідувач доцент І.А. Греков, потім – професор О. В. Сурилов); з 1967 р. – кафедра криміналістики, кримінального права і процесу (завідувач професор В.П. Колмаков, пізніше – доцент І.В. Михайлов, доцент Є.В. Додін, професор Л.В. Багрій-Шахматов).

У 1967 р. з приїздом до м. Одеси видатного фахівця-криміналіста, доктора юридичних наук, професора В.П. Колмакова, який став деканом юридичного факультету, від кафедри спеціальних юридичних дисциплін відокремилася кафедра криміналістики, кримінального права і процесу, на якій почали викладатися усі дисципліни кримінального профілю [9, 37].

З 1967 до 1973 рр. тривав процес активного нарощування наукового та педагогічного потенціалу юридичного факультету, значною мірою зросла кількість студентів. У квітні 1973 р. пішов з життя В. П. Колмаков і деканом юридичного факультету став Ю.С. Червоний. З 1987 р. на цій посаді працював доктор юридичних наук, професор А.С. Васильєв, який одночасно очолював кафедру адміністративного права та управління [9, 38].

Впродовж 1960-1980-х рр. юридичний факультет Одеського університету готував фахівців у галузі правознавства для роботи в органах суду, прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Радах народних депутатів, нотаріату, адвокатури. Учбовими планами було передбачено вивчення циклу суспільних наук, а також теорії та історії держави і права. Студентам викладалися основи всіх галузей права, державного права зарубіжних соціалістичних країн, капіталістичних країн та країн, що звільнилися від колоніальної залежності. Крім того, на юридичному факультеті вивчалися міжнародне право, логіка, судова медицина, латина, судова психіатрія, основи бухгалтерського обліку. Велике місце у підготовці юристів відводилося криміналістиці. Була створена добре обладнана криміналістична лабораторія. Починаючи з третього курсу, студенти могли обирати державно-правову (для роботи у Радах та органах державного апарату), господарчо-правову (для юридичного забезпечення народного господарства) або судово-прокурорсько-слідчу (для працівників суду, прокуратури та слідчих підрозділів органів МВС) спеціалізацію. Важливим також було те, що під час навчання студенти проходили виробничу практику в судах, прокуратурі, органах МВС, Радах народних депутатів, адвокатури [2, 104].

Наприкінці 1980-х рр. у роботі юридичного факультету відбулися певні зміни. Зокрема, з 1985 р. на базі Одеського університету працювала регіональна організація Радянської асоціації політичних наук (голова – професор М.П. Орзіх). Використовувалися такі форми впровадження наукової роботи до практики як участь у робочих групах по розробці законопроектів, створення проектів нормативно-правових актів тощо.

У 1989 р. вперше при університеті на базі юридичного факультету організується факультет підвищення кваліфікації робітників радянських органів та юридичних служб підприємств та організацій (декан – професор М.П. Орзіх) [5, 126].

Також наприкінці 1980-х рр. виникли нові тенденції щодо укріплення зв'язку юридичної освіти з практикою. Зокрема, у 1986 р. на засіданні за участю представників УВС Одеської області, прокуратури Одеської області, Південно-Української транспортної про-

куратури, Південно-Українського УВС на транспорті, Одеського обласного суду, обласного управління юстиції була розроблена система з інтеграції учбової роботи викладачів кафедри карного, карно-виконавчого права та кримінології юридичного факультету Одеського університету та практичної діяльності правоохоронних органів.

Ця робота активізувалася після видання наказу «Про докорінне покращення цільової підготовки юридичних кадрів для органів внутрішніх справ та вищих навчальних закладів Мінвузу». УВС області та кафедра почали працювати над організацією філії кафедри при УВС Одеської області.

У січні 1988 р. сумісним наказом ректора ОДУ та начальника УВС Одеської області філія кафедри була створена на підставі прийнятого Радою юридичного факультету ОДУ та колегією УВС Одеського облвиконкому «Положення про філію кафедри карного права, процесу та криміналістики Одеського державного університету при УВС Одеської області» [2, 104].

Більш якісній підготовці фахівців сприяло укладання угод з ініціативи кафедри про цільову підготовку фахівців вищої юридичної кваліфікації та творчу співпрацю між Одеським державним університетом та УВС Одеської області (1987), Одеським середнім училищем МВС України (1989), Академією МВС України (1990). Угодами передбачалося: відбір абітурієнтів для участі в конкурсі при вступі до університету на прокурорсько-слідчий факультет, підготовка спеціалістів вищої юридичної кваліфікації, взаємний обмін навчальними планами, учбово-методичною літературою, навчальними посібниками [1, 108].

В квітні 1945 р. поновила свою діяльність Одеська школа міліції. У період реорганізації МВС-МДБ відповідно змінювалася й назва та підпорядкування школи, а у 1952 р. рішенням уряду СРСР школу реформовано в Одеську спеціальну середню школу міліції МВС СРСР. Особовий склад школи міліції крім виконання основної функції – навчання – систематично залучався до заходів з охорони громадського порядку не тільки на території України, а й за її межами. Наприкінці 1991 р. Одеську спеціальну середню школу міліції МВС СРСР було підпорядковано МВС України [6].

Висновки. Таким чином, від початку існування радянської системи юридична освіта і наука повинні були забезпечувати радянське державне будівництво. У відповідності до цього, одним з головних завдань радянської влади було перетворити існуючу систему освіти, зокрема й юридичної, на підвладний інструмент. Це завдання вирішувалося, в основному, впродовж 1920-1930-х рр.

Якщо наприкінці 1940 – на початку 1950-х рр. юридична освіта в Одесі перебувала у стадії становлення (відновлення), зберігаючи риси попереднього перехідного періоду, то впродовж 1960 – 1980-х рр. можна зазначити певні успіхи в її розвитку.

Важливим показником розвитку юридичної освіти в Одесі в означений період було впровадження стаціонарної юридичної освіти, що визначалося значним кроком уперед. Пов'язане це було зі збільшенням законодавчого нормативного матеріалу, який потребував більш ретельного, стаціонарного вивчення. Заочна юридична освіта централізованого характеру також зберігалася, але не мала такого значення як в попередні роки.

З початком доби перебудови радянським керівництвом була зроблена спроба надати більше самостійності навчальним закладам, підвищити роль самоврядування у керівництві навчально-методичною роботою у вищій школі, проте ці заходи вже не встигли здійснитися в межах радянської системи.

Список літератури

1. Беседин А. Подготовка в гражданских вузах специалистов для органов внутренних дел / А. Беседин // Юридический вестник. – 1994. – № 1. – С. 108-109.
2. Історія Одеської школи права: навч.-метод. посіб. для студ. 1 курсу НУ «Одеська юридична академія» / М.Р. Аракелян, А.М. Василенко, О.В. Горяга та ін. – Одеса: Фенікс, 2015. – 240 с.
3. Ківалов С.В. Юридична наука Одеси: доба формування і становлення / С.В. Ківалов // Часопис цивілістики : науково-практичний журнал. – вип. 10. – О., 2011. – С. 5-11.
4. Лякутина Ю.П. История становления и развития юридического образования в Восточной Сибири : 1918-1991 гг. : Автореф. дис... канд. ист. наук : 07.00.02 / Лякутина Ю.П. – Иркутск, 2009. – 34 с.
5. Одеський університет 1865-1990 / [відп. ред. проф. І.П. Зелінський]. – К.: Либідь, 1991. – 160 с.

6. Одеський державний університет внутрішніх справ. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oduvs.edu.ua/history.html>.
7. Очерки по истории юридических научных учреждений в СССР / отв. ред. В.М. Курицын, А.Ф. Шебанов. – М.: Наука. 1976. – 238 с.
8. Служители Фемиды: страницы истории юридического образования и науки в Императорском Новороссийском — Одесском национальном университете имени И. И. Мечникова (1865–2015 гг.) / авт. кол. : И. С. Канзафарова, Б. С. Бачур, М. А. Подрезова [и др.]; рук. проекта, сост. И. С. Канзафарова; под ред. И. С. Канзафаровой. – Одесса : Астропринт, 2015. – 672 с.
9. Триумфальне десятиліття: Одеська національна юридична академія / за ред. С.В. Ківалова. – О.: Юридична література, 2007. – 235 с.
10. Шебанов А.Ф. Юридические высшие учебные заведения / под ред. А.И. Горшенева / А.Ф. Шебанов. – М.: Высшая школа, 1963. – 223 с.

Стаття надійшла 30.05. 2016 р.

Л.А. Попсуенко, канд. юрид. наук, доцент, доцент
 Национальный университет «Одесская юридическая академия»
 Кафедра истории государства и права
 Фонтанская дорога, 23, Одесса, 65009, Украина

Н.Б. Капустина, канд. юрид. наук, доцент, доцент
 Национальный университет «Одесская юридическая академия»
 Кафедра философии
 Фонтанская дорога, 23, Одесса, 65009, Украина

К ВОПРОСУ О РАЗВИТИИ ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ОДЕССЕ В СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД

Резюме

Статья посвящена исследованию развития юридического образования в Одессе в советский период. С начала существования советской системы юридическое образование и наука должны были обеспечивать советское государственное строительство. Эта задача решалась в основном в течение 1920-1930-х гг. Если в конце 1940 – в начале 1950-х гг. юридическое образование в Одессе находилось на стадии становления (восстановления), сохраняя черты предыдущего переходного периода, то в течение 1960-1980-х гг. можно отметить определенные успехи в ее развитии.

Ключевые слова: юридическое образование, юридическая наука, Одесса, советский период, высшие учебные заведения.

L.O. Popsuienko, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
 National University «Odessa Law Academy»
 the Department of History of State and Law
 Fontanskaya dor., 23, Odessa, 65009, Ukraine

N.B. Kapustina, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
 National University «Odessa Law Academy»
 the Department of Philosophy
 Fontanskaya dor., 23, Odessa, 65009, Ukraine

THE QUESTION ON THE DEVELOPMENT OF LEGAL EDUCATION IN ODESSA IN THE SOVIET PERIOD

Summary

The article studies the development of legal education in Odessa in the Soviet period. From the early days of the Soviet system legal education and research were to provide the Soviet state building. This problem was solved, mainly during the 1920-1930's. If at the end 1940 – early 1950 legal education in Odessa was in its infancy (recovery), while maintaining the features of the previous transition period, during 1960 – 1980 we note some progress in its development.

Key words: legal education, jurisprudence, Odessa, Soviet period, higher education.